

Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası

19. Dünya İşletmecilik Kongresi

Durmuş YILMAZ

Başkan

21 Temmuz 2010

Konya

Sayın Rektörüm, Saygıdeğer Akademisyenler, Değerli Konuklar,

Bugün burada küresel iş dünyasındaki geçmiş tecrübelerden alınan derslerin, güncel konuların ve gelecekteki eğilimlerin tartışılacağı 19. İşletmecilik Kongresi için toplanmış bulunmaktayız. Her yıl farklı bir ülkede düzenlenen bu saygın kongrenin organizasyonunda emeği geçen, başta Karatay Üniversitesi Rektörü Prof. Dr. Sayın Mehmet Babaoğlu ve üniversitenin saygıdeğer çalışanları olmak üzere herkesi kutluyor ve aranızda bulunmaktan mutluluk duyduğumu belirtmek istiyorum.

Konuşmamda küresel iktisadi gelişmelere kısaca değindikten sonra, Türkiye ekonomisine makro ölçekte ve uzun vadeli bakarak, ülkemizin potansiyel büyüme hızının artırılması için gerçekleştirilmesini önemli gördüğümüz yapısal reformlar konusunu ele alacağım.

1. Küresel Gelişmeler:

Bilindiği üzere yaklaşık iki yıl önce küresel finans piyasalarında ortaya çıkan ve zamanla reel sektöre yayılan sorunlar, diğer birçok ülkede olduğu gibi ülkemiz de iktisadi faaliyeti olumsuz yönde etkilemiştir.

Küresel krizin ekonomiler üzerindeki etkisinin temel olarak üç kanal üzerinden ortaya çıktığını görüyoruz. Bu kanalları (1) Dış ticaret, (2) Dış finansman akımları ve (3) Beklentiler olarak özetlemek mümkündür. Türkiye ekonomisi, yapısal özellikleri nedeniyle, küresel krizden her üç kanal üzerinden de olumsuz yönde etkilenmiştir. Ekonomimizin kronik olarak yaşadığı iç tasarruf açığı, ihracat pazarlarımızın gelişmiş ülkelere yönelik olması, ihracatımızın kompozisyonunun ağırlıklı olarak ekonomilerin devresel hareketlerine duyarlı ürünlerden oluşması ve özel sektörün beklentilerinde ortaya çıkan hızlı ve şiddetli bozulma iktisadi faaliyette yüksek bir daralma yaşanmasına neden olmuş, ancak bu durum çok uzun sürmemiş ve Türkiye ekonomisi küresel krizin etkilerini en çabuk atlatan ülkelerden biri olmuştur. Bir başka deyişle, ekonomimiz, 2001 yılından bu yana gerçekleştirdiği yapısal dönüşüm ve politika uygulamaları sayesinde geçmişte yaşanan krizlerin aksine, küresel krize önemli bir direnç göstermeyi başarmıştır.

Bu direncin nedenlerine baktığımızda, dalgalı kur rejimi uygulamasının ülkemize kazandırdığı esneklik, bankacılık sistemimizin sağlam yapısı, kriz öncesinde ve kriz sırasında uygulanan dengeleyici para politikası ile kriz öncesi dönemde izlenen mali disiplinin kamu maliyesine vermiş olduğu hareket alanı ön plana çıkmaktadır. Bu etkenler, küresel krizin etkilerinin azalmaya başlaması ile birlikte ekonomimizdeki toparlanmanın küresel ekonomiye göre daha erken ve daha kuvvetli yaşanmasına destek vermektedir.

Nitekim krizin zirve yaptığı 2009 yılı ilk çeyreğinden bu yana Türkiye'nin GSYİH'sı yüzde 11 oranında, sanayi üretimi ise yüzde 21 oranında artmış, işsizlik oranı ise 3 puana yakın düşüş göstermiştir. Halen kriz öncesi seviyenin gerisinde olmakla beraber üretim düzeyimizin 2010 yılı içinde bu seviyenin üzerine çıkacağını beklemekteyiz. İstihdam piyasasındaki toparlanmanın ise daha uzun bir süre alacağını tahmin ediyoruz.

Küresel gelişmelere baktığımızda 2009 yılının ikinci yarısından itibaren küresel ekonominin ılımlı bir toparlanma eğilimi sergilediğini görmekteyiz. Bununla birlikte son aylarda özellikle Avrupa ekonomilerinin tekrar bir yavaşlama sürecine girdiğine ilişkin sinyaller alınmaktadır. Gelişmiş ülkelerde kredi piyasalarındaki sorunlar azalmakla birlikte henüz tam olarak ortadan kalkmış değildir. Nitekim ABD ve Euro bölgesi kredi gelişmeleri incelendiğinde, kredi hacminde kayda değer bir artış görülmektedir. Gelişmiş ülkelerin bankacılık kesiminde sorunlu varlıkların çözüme kavuşturulamamış olması, kredi mekanizmasının etkin bir şekilde işlemesini engellemektedir. Öte yandan, birçok ülkede hızlı artış gösteren ve yüksek seviyesini koruyan işsizlik oranları, hanehalkı harcamalarını azaltarak toplam talebi olumsuz yönde etkilemektedir. Özellikle gelişmiş ülkelerde uygulanan gevşek maliye politikalarının bir sonucu olarak hızla büyüyen bütçe açıkları ve kamu borç stokları, gelecek yıllarda uzun vadeli faiz oranlarını artırarak özel talebi olumsuz yönde etkileyebilecek önemli bir risk unsurudur.

Küresel ekonomiye ilişkin bahsettiğim bu riskler, Türkiye'yi de olumsuz etkileme potansiyeli taşımaktadır. Avrupa Birliği'nin en büyük ihracat pazarımız olduğu göz önüne alındığında, Avrupa ekonomilerinin içinde bulunduğu sorunlar ülkemiz için de önemli bir risk teşkil etmektedir. Nitekim son dönemde dış talep göstergelerinin kısmi

bir yavaşlamaya işaret ettiğini görüyoruz. Uluslararası ekonomilerde yaşanan çalkantılar, beklentiler kanalı ile de ülkemizde yurt içi talebi olumsuz etkileme potansiyeline sahiptir. Küresel finans piyasalarında yaşanan sorunların, dış finansmana erişimi kısıtlaması ihtimali de bulunmaktadır.

Sonuç olarak ekonomimizde kaynak kullanımının henüz kriz öncesi seviyeye ulaşmadığı ve talep baskısının yaşanmadığı bir ortamda, temel enflasyon göstergelerinin orta vadeli hedeflerle uyumlu seyretmeye devam edeceği ve iktisadi faaliyetteki toparlanmanın yavaş ve kademeli gerçekleşeceğini öngörmekteyiz.

2. Türkiye'nin Uzun Dönem Büyüme Performansı ve Potansiyel Büyüme Hızı

Konuşmamın ikinci kısmında Türkiye'de güçlü ve sürdürülebilir bir büyümenin tesisi ile uzun dönem potansiyel büyüme hızını artırmak için yapılması gereken reformlar hakkında görüşlerimi sizlerle paylaşmak istiyorum.

Bir ülkenin büyüme hızı üç unsur tarafından belirlenir. Bu unsurları

- (1) Sermaye birikimi
 - (2) İstihdamın artış hızı, ve
 - (3) Toplam faktör verimliliği
- olarak özetleyebiliriz.

Türkiye ekonomisinin son yarım yüzyıllık tarihine baktığımızda ortalama büyüme hızının yüzde 4,5 civarında gerçekleştiğini görüyoruz. Bankamız bünyesinde yapılan ve Dr. Şeref SAYGILI ile Dr. Cengiz CİHAN'ın imzasını taşıyan bir çalışmaya göre, bu büyüme hızında sermaye birikiminin payı yüzde 75 gibi çok yüksek bir orana sahiptir. Aynı çalışmaya göre istihdam artışının payı yüzde 20 civarında, verimlilik artışının payı ise yüzde 5 gibi çok sınırlı bir seviyede gerçekleşmiştir.

Elbette gelişmekte olan bir ülkenin kalkınmasında sermaye birikiminin öncü bir rol oynaması beklenen bir gelişmedir. Diğer ülke örneklerine baktığımızda da benzer bir yapı gözlenmektedir. Ancak hızlı bir büyüme sergileyen Japonya ve Güney Kore gibi ülkelerin geçirdikleri iktisadi dönüşüm incelendiğinde, bu ülkelerde sermaye birikiminin payının Türkiye'ye göre daha az olduğunu (yüzde 50 civarında), istihdam

ve toplam verimlilik artış paylarının ise daha yüksek gerçekleştiğini (yüzde 25 civarında) görüyoruz. Diğer bir deyişle, Türkiye ekonomisi mevcut üretim kaynaklarını daha etkin ve verimli kullanmak yerine, bu kaynakları artırarak kalkınmaya çalışmaktadır. Tasarruf eğiliminin düşük olduğu bir ülkede sermaye birikimi yoluyla kalkınma teşebbüsü, ekonominin yüksek oranda cari açık vermesine ve istihdam artışının sınırlı düzeyde kalmasına neden olmaktadır.

Bu noktada 2001 sonrası dönemde gerçekleştirilen reformlar ve yapısal dönüşümün desteği ile toplam faktör verimliliğinin iktisadi büyümeye katkısının yüzde 30 gibi yüksek bir seviyeye çıktığını da bir dip not olarak belirtmek isterim.

Ülkemizin potansiyel büyüme hızının artması için istihdam piyasası ve toplam faktör verimliliği konularının hayati bir önem taşıdığını düşünüyorum. Konuşmamın bu bölümünde bu iki konuyu sırasıyla ele alacağım.

3. İş gücü Piyasası

Biraz önce ifade ettiğim gibi Türkiye ekonomisinin büyüme kompozisyonu içinde, istihdam artışının katkısı çok sınırlı gerçekleşmektedir. Diğer ülkelere kıyasla genç nüfus yapısının Türkiye'ye önemli bir avantaj sağladığı sıklıkla dile getirilmesine rağmen, bu nüfusun iş gücü piyasası dışında kalması üzerinde önemle durulması gereken bir husustur.

2009 yılına ait verilere göre gelişmiş ülkelerde iş gücüne katılım oranı yüzde 70 seviyesinin üzerindedir. Bu oran Doğu Avrupa ülkelerinde yüzde 60 seviyesine yakın seyretmektedir. Türkiye'de ise son dönemde iş gücüne katılım oranı üç puan yükselmesine rağmen, yüzde 49 ile düşük düzeyini korumaktadır. Bu dönemde görülen sınırlı artışta kadınların iş gücüne katılımının yükseliş eğilimine girmesinin önemli bir rol oynadığını görüyoruz.

Bu gelişmede 2009 yılından bu yana devletin işe yeni başlamış kadınlara ve gençlere yönelik uyguladığı sosyal güvenlik primi teşviklerinin büyük payı bulunmaktadır. Bununla birlikte Türkiye'de yüzde 28 olan kadınların iş gücüne katılma oranı, Avrupa ülkeleri ile kıyaslandığında çok düşük seviyelerde kalmaktadır. Üniversite mezunu

kadınların iş gücüne katılım oranı yüzde 71 ile AB ortalamasına yakınsarken, lise altı eğitim düzeyinde her 100 kadından sadece 23'ü iş gücü piyasasında yer almaktadır. Önümüzdeki dönemde iş gücü piyasasına ilişkin gerçekleştirilecek düzenlemeler sürdürülebilir büyümeye ve kalıcı istihdam artışına katkıda bulunacaktır. Bu kapsamda;

- İstihdam piyasasında esnekliği artıracak politikaların izlenmesi,
- Üretim sürecinin uluslararası rekabet düzeyine çıkarılması,
- İstihdam vergilerinin azaltılması ve
- Özel sektörün ihtiyaçlarına uygun eğitilmiş ve vasıflı bir iş gücü yaratılmasına için gerekli eğitim politikalarının izlenmesi büyük önem taşımaktadır.

Eğitim alanında yapılacak reformların ülkemizin geleceği açısından önemine özel bir vurgu yapmak istiyorum. Ekonomimizin nitelikli iş gücü ihtiyacı ile eğitim sistemimizin yetiştirdiği insan kaynağı arasında uyum sağlanmalıdır. Bu kapsamda Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği ile ilgili bakanlıkların katılımıyla hayata geçirilen Uzmanlaşmış Meslek Edindirme Merkezleri Projesinin, ülkemizde çok önemli bir eksikliğe cevap vereceğine inanıyor ve bu projede emeği geçenleri tebrik ediyorum. Bu ve benzeri projeler yüz binlerce gence iş piyasanın ihtiyaç duyduğu nitelikleri kazandırarak, sadece istihdam artışına katkıda bulunmayacak, aynı zamanda ülkemizin büyüme hızını kalıcı olarak artıracaktır.

İş gücü piyasasının önemli sorunlarından biri kayıt dışılıktır. Ülkemizde kayıt dışı istihdam oranı yüzde 43 seviyesindedir. Bu tür yasal olmayan uygulamalar haksız rekabete neden olarak ekonomimizin verimliliğini azaltmaktadır. Kayıt dışılığın en önemli nedenlerinden biri ülkemizdeki yüksek iş gücü maliyetidir. Bir yandan kayıt dışılıkla mücadele ederken, bir yandan da kayıt dışılığın azaltılması sonucunda kısa vadede ortaya çıkabilecek istihdam kaybı riskini asgariye indirilmesi gerekmektedir. Bu noktada iş gücü maliyetlerinin azaltılmasına yönelik düzenlemelerin hayata geçirilmesinin kritik bir öneme sahip olduğunu düşünüyoruz.

Önümüzdeki dönemde küresel krizin etkilerinin azalması ile birlikte ekonomilerin istihdam yaratma hızları, iş gücü piyasalarının yapısal özellikleri tarafından belirlenecektir. Kriz nedeniyle işini kaybeden veya iş gücüne yeni katılmakla birlikte iş

bulamayan bireylerin uzun bir süre boyunca istihdam edilememesi, bu kişilerin kalıcı olarak işsiz kalmaları tehlikesini beraberinde getirmektedir. Bu çerçevede, iş gücü piyasasını iyileştirici yapısal reformların hayata geçirilmesi, küresel kriz sırasında yükselen işsizlik oranlarının kriz sonrasında kalıcı hale gelmesini önleyecek ve ekonominin potansiyel büyüme oranının artırılmasına destek verecektir.

4. Verimlilik

İş gücü piyasasına ilişkin görüşlerimi sizlerle paylaştıktan sonra, konuşmamın bu kısmında potansiyel büyüme hızını belirleyen üçüncü unsur olan toplam faktör verimliliği konusuna değinmek istiyorum.

Bir ekonomide toplam faktör verimliliği birçok unsurun etkileşiminden ve bir araya gelmesinden ortaya çıkmaktadır. Bunlardan en önemlisi iktisadi birimlerin maruz kaldığı belirsizlik ortamını azaltarak makroekonomik istikrarın sağlanmasıdır. Makroekonomik istikrarın ön koşulu ise kamu maliyesinde disiplin ve fiyat istikrarıdır.

2001 yılında yaşadığımız derin ekonomik krizin ardından izlenen basiretli para ve maliye politikaları sonucunda düzelen kamu dengeleri ve enflasyon cephesindeki kazanımlar makroekonomik istikrarın sağlanması açısından atılmış önemli adımlardır. Ekonomik refah, ancak sürdürülebilir büyüme sağlanırsa artar. Sürdürülebilir büyüme ise fiyat istikrarının bozulmadığı, potansiyel büyüme seviyesine yakın büyüme oranlarının kalıcı olarak sağlandığı ekonomik büyümeyi ifade eder. 1980'li yıllarda gözlemlediğimiz, yüksek enflasyon ile birlikte yakalanan büyüme hızı sürekli olmamış, bir süre sonra yerini daha yüksek enflasyon oranlarına ve ekonomik durgunluğa bırakmıştır. Diğer taraftan, 2002 yılı ile küresel krizin etkilerinin hissedilmeye başlandığı 2007 yılı arası dönemde yüksek büyüme oranlarına ulaşılrken, aynı zamanda enflasyonda da belirgin bir düşüş görülmüştür.

Bu kapsamda Bankamızın izlediği, fiyat istikrarı temel amacımız ile uyumlu para politikasının, ülkemizde fiyat istikrarının tesisine destek vererek, tüm ekonominin ve ihracat sektörünün rekabet gücünü kalıcı bir biçimde artmasına katkıda bulunduğunu düşünüyoruz.

Mali uyumun kalitesinin, gerek enflasyonla mücadele, gerekse yüksek büyüme hızının kalıcılığı açısından son derece önemli olduğunu özellikle belirtmek istiyorum. Yakın bir gelecekte hayata geçirilmesi planlanan mali kural uygulaması da kamu maliyesinde öngörülebilirliği artırarak geleceğe dönük güvenin sağlanmasına yardımcı olacaktır. Mali kurallar, sürdürülebilir borç dinamikleriyle uyumlu maliye politikalarının oluşturulmasında kritik bir rol oynamakta, mali disiplinin daha basiretli ve kalıcı bir şekilde uygulanmasını teşvik etmektedir. Ancak, ülke deneyimlerinden hareketle, mali kuralların beklenen işlevleri yerine getirebilmesi için, bu kuralların gerekli kurumsal ve yasal çerçeve oluşturularak şeffaf bir şekilde uygulanması gerektiğini vurgulamak isterim.

5. Kur

Dikkat ederseniz Türkiye'nin potansiyel büyüme hızının nasıl artırılacağı konusuna ayırdığım konuşmamda döviz kuru konusuna değinmedim. Zira yapılan araştırmalar ve ülke deneyimleri göstermiştir ki bir ülkenin para biriminin değeri, diğer tüm iktisadi değişkenlerinin bir sonucudur. Faiz ve kur politikalarının ön plana çıkarılması, sürdürülebilir ve yüksek büyüme için ön şart olan yapısal reformların gölgede kalmasına neden olmaktadır.

Döviz kuru elbette dikkate alınması gereken, iktisadi değişkenler üzerinde etkisi olan bir unsurdur. Kısa vadede döviz kurunun değeri, para ve maliye politikaları ile uluslara arası sermaye hareketlerinin, beklentilerin, hatta siyasi gelişmeler ile güncel konuların etkisinde belirlenir. Ancak orta ve uzun vadede para biriminin değerini belirleyen en önemli etken o ülkenin iktisadi performansıdır. Bu performansın en önemli belirleyicisi ise verimlilik artışıdır. Verimlilik artışı aynı zamanda bir toplumun refahının kalıcı olarak artmasını sağlayan tek değişkendir.

Bankamız tarafından aylık olarak açıklanan reel kur endeksinin seyri incelendiğinde, 2003 yılına kıyasla Türk Lirasının gelişmiş ülkelerin para birimlerine karşı reel olarak değer kazandığı, gelişmekte olan ülkelerin para birimlerine göre ise önemli bir değişiklik göstermediği görülmektedir. Bu durum esasında beklenen veya beklenmesi gereken bir gelişmedir. Gelişmiş ülkelere karşı reel kur endeksinde meydana gelen artış, ekonomimizde verimlilik artış hızının bu ülkelere oranla daha yüksek

gerçekleşmesinin doğal bir sonucudur. Örneğin OECD verilerine göre 2003–2008 döneminde Avrupa ülkelerine kıyasla Türkiye’de çalışan başına verimlilik artışının yaklaşık 6 kat daha yüksek olduğu hesaplanmıştır. İhracat pazarlarında rakibimiz olan gelişmekte olan ülkelere karşı ise para birimimizde önemli bir değişiklik yaşanmamıştır. Bu çerçevede reel kur endeksinin gelişmekte olan ülkelere kıyasla istikrarlı bir seyir göstermesi, Türkiye’nin dış ticarete rekabet gücünü korumasına destek vermiştir.

Tüm dünyada olduğu gibi, ülkemizde de Merkez Bankası aldığı para ve kur politikası kararları ile ekonominin tümünü etkilemektedir. Sabit kur rejimi altında, döviz kurunun nominal seviyesini kontrol etmek mümkündür. Ancak serbest piyasa koşullarına göre işleyen bir ekonomide, takip edilen kur rejimi ve kur politikası ne olursa olsun, reel kur seviyesini kontrol etmek mümkün değildir. Zira reel kur seviyesi ekonominin yapısal özelliklerine göre mutlaka uzun dönem denge seviyesine doğru hareket etmeye çalışacaktır. Nominal döviz kurunun baskı altına alındığı bir ortamda, bu hareket mal ve hizmet fiyatlarının değişimi, diğer bir deyişle enflasyon yoluyla meydana gelecektir. Letonya, Estonya, Litvanya, Bulgaristan gibi sabit kur rejimi uygulanan ülkelerde küresel kriz öncesinde bu durum yaşanmış ve bu ülkeler yüksek enflasyon problemi ile karşı karşıya kalmışlardır.

Önümüzdeki dönemde, ülkelerin ayrıştırıcı özelliklerinin ön plana çıkacağı, bu bağlamda riskliliği düşük, iktisadi temelleri sağlam, yüksek büyüme potansiyeline sahip ve en önemlisi yüksek verimlilik artışları sağlayan ülkelerin para birimlerinin daha olumlu performans sergileyeceğini düşünüyoruz. Makro ekonomik istikrarın korunması ve yapısal reformların hayata geçirilmesi durumunda Türkiye de bu ülkeler arasında yer alacaktır. Bu durum orta ve uzun vadede, ülkemizde toplumsal refahın yükselmesine destek olacak ve ülkemizi gelişmiş ülkeler seviyesine çıkaracaktır.

6. Sonuç

Sonuç olarak 2002–2007 arası dönemde şahit olduğumuz yüksek büyüme hızı, fiyat istikrarı ve mali disiplini temel alan politika uygulamalarının ne derece önemli olduğunun bir ispatıdır.

1990'lı yıllardan bu yana ekonomimizi olumsuz etkileyen yüksek dolarizasyon olgusunun bu dönemde kırılarak, paramızın tekrar itibar kazanması, kurumların ve vatandaşlarımızın yabancı para cinsi yerine, Türk lirası cinsi yatırım ve borçlanma araçlarına itibar göstermesi, 2001 sonrası izlenen politikaların gelecek nesillere bıraktığı değerli bir mirastır.

Benzer bir şekilde, 1990'lı yıllarda iktisadi karar alıcıların zihinlerinde yer eden ve zaman zaman yüzde 20-25'lere varan yüksek reel faiz beklentisinin de son dönemde yerini daha makul oranlara bırakmasını önemsiyor ve kayda değer bir gelişme olarak not ediyoruz. Mali disiplinden ödün verilmemesi ve yapısal reformların hayata geçirilmesi halinde, ekonomimizde denge reel faizin önümüzdeki dönemde de düşük tek hanede kalmaya devam edeceğini düşünüyoruz.

Konuşmama son verirken, uzun dönemli verimlilik kazanımlarının, ekonomide köklü reformlar yapılmasını gerektirdiğini bir kez daha vurgulamak istiyorum. Söz konusu reformları hayata geçirmek güç ve zaman alıcıdır. Bu reformların etkilerinin hissedilmesi de yavaş ve kademeli olarak gerçekleşecektir. Ancak ekonomide kalıcı bir refah artışı sağlamanın tek yolu budur. Para politikasının, ekonominin uzun dönem büyüme performansı üzerinde, fiyat istikrarının sağlanması ve sürdürülmesinin getireceği fayda dışında kalıcı bir etkisi yoktur. Merkez Bankası bundan önce olduğu gibi bundan sonra da kuruluş kanununun kendisine verdiği görev ve sorumluluklar çerçevesinde, fiyat istikrarına ulaşılması için üzerine düşeni yapmaya devam edecektir.

Konuşmama burada son verirken, 19. İşletmecilik Kongresine katılan tüm akademisyenlere ve politika yapıcılara katılımlarından dolayı saygılar sunuyorum ve bu organizasyonu düzenleyen Karatay Üniversitesi mensuplarına ve emeği geçen herkese bir kez daha teşekkür ediyorum.